

Notiser

En intressant och svår genre är böcker om personer som gjort banbrytande insatser inom naturvetenskapen. En författare som själv är expert på området och som kan ge en riktig beskrivning av insatsens innebörd är inte alltid bäst lämpad att beskriva de historiska och personliga omständigheter i vilken insatsen gjorts. Den som å andra sidan kan ge en levande bild av sådana omständigheter kan kanske bara ge en ytlig beskrivning av den vetenskapliga upptäckten. Båda misslyckas; den ena genom att inte göra rättvisa åt de ”externa” faktorer som inverkar på vetenskapens utveckling, den andra genom att förenkla de ”interna” svårigheter (begreppsliga, experimentella...) som föregår ett framsteg. Till det allra bästa inom genren hör Stillman Drakes *Galileo at Work – His Scientific Biography* och Richard Westfalls *Never at Rest – A Biography of Isaac Newton*.

Nu finns i svensk översättning två böcker som är mer populärt skrivna, men som båda lyckas väl i att berätta intresseväckande om personer och omständigheter, och som samtidigt ger en viss inblick i de vetenskapliga problemens komplexitet. Den amerikanske journalisten James Gleick beskriver i sin *Isaac Newton* (Historiska Media, 2003) i första hand personen Newton, och har läst på förvånansvärt väl, vilket noter och källanvisningar visar. Boken nominerades till Pulitzer-priset 2003. Madison Smart Bell tecknar i sin *Lavoisier och kemin* (Nya Doxa, 2006) en levande bild av Lavoisiers liv och arbete, vilket involverade både ingenjörskonst och några av de mest banbrytande framstegen i kemins historia. Konflikter och stridigheter skildras också, den sista av vilka ledde till Lavoisiers avrättning med giljotin 1794.

Robert Callergård

Det före detta statsrådet Thage G. Peterson avgav i *DN* den 24 februari 2007 följande, något paradoxala löfte: ”Jag ämnar så länge jag lever slåss för min uppfattning att våld bara föder mer våld.”

ONTOLOGISKT KÄTTERI

Det ontologiska gudsbeviset ser ut så här i Descartes tappning:

[...] att det till [Guds ...] natur hör att alltid existera inser jag [...] klart och tydligt [...]. [...] det är [...] inte mindre motsägande att tänka sig Gud (dvs. det fullkomligaste väsendet) utan existens (dvs. utan en viss fullkomlighet) än att tänka sig ett berg utan en dal. (*Filosofin genom tiderna, 1600-talet, 1700-talet, s. 75*)

Ett av många problem med denna argumentering är att den är kättersk. Den kommer närmare bestämt i konflikt med några centrala kristna påståenden om Jesus, vilket framgår av följande slutledning:

- (1) Jesus är ingen mindre än Gud själv (treenighetsläran).
- (2) Jesus avrättades genom korsfästelse för cirka tvåtusen år sedan; han var död i ett par dagar men blev därefter levande igen (de nytestamentliga evangelierna).
- (3) Gud var död i ett par dagar för cirka tvåtusen år sedan (följer av 1 och 2).
- (4) Gud saknade en viss fullkomlighet i ett par dagar för cirka tvåtusen år sedan, nämligen liv (omformulering av 3).

Det bör kanske påpekas att Jesus, enligt renlärig teologi, var död i ordets *egentliga* bemärkelse och inte bara skendöd eller så.

Johan Bjurman

Tidningen *Djurens Rätt* hade i sitt nummer 6/2006 en djuretikbilaga. Tidningens chefredaktör och ansvarige utgivare kan nås på adressen toivo.jokkala@djurensratt.se

Marcel Proust, som under de sista decennierna av sitt liv tillbringade största delen av sin tid i sängen, formulerade en gång följande vackra tanke: "När man är olycklig är det underbart att ligga i sin egen varma säng och där, nu då all ävlan är till ända, kanske till och med med huvudet under filten, helhjärtat hänge sig åt jämmer, likt grenarna i höstblåsten." Vad skulle en hedonist säga om detta? Och en behaviourist?

Forum för teoretiska interventioner är en nystartad tidskrift, vars första nummer utkom i december 2006. Den vill utgöra en samlingspunkt för huma-

nister av olika skolbildningar med det gemensamma målet att göra humaniorans verksamhet mer självreflexiv och relevant för vårt nutida samhälle. Dess internetadress är: <http://www.teoretiskainterventioner.se>

I en recension av Svante Nordins bok om Ingemar Hedenius (*Expressen* 30/12-04) hävdar författaren Lars Gustafsson att den numera döde uppsaliensiske filosofiprofessorn Stig Kanger "fimpade hela hägerströmsnacket" i sin skrift *New foundations for ethical theory* från 1957. Gustafsson sammanfattar Kangers uppfattning på följande sätt. "Enkelt uttryckt: om moraliskt värde är tänkbart i någon värld är det tänkbart i alla världar." Frågan är om inte detta är alltför "enkelt" uttryckt för att *Expressens* läsare ska kunna hänga med. Även den som läst Kangers skrift blir förbluffad.

Från förlaget Natur och Kultur har utkommit en bok med titeln *Vad är vetenskap?* av Søren Harnow Klausen, Stockholm 2006. Det danska orginalet utkom 2005. Christian Dahlman, docent i allmän rättslära vid Lunds universitet, har utgivit *Neutralitet i juridisk forskning*, Studentlitteratur 2006.

HANDLÄGGAREN OCH RÄTTVISAN

I recensionen av Lindensjöes "Perspektiv på rättvisa" i *Filosofisk tidskrift* nr 3 2006 beskrivs moraliska ställningstaganden som en produkt av en interaktion mellan våra allmänna principer och intuitioner om det enskilda fallet. En verksamhet där allmänna principer inte sällan kolliderar med intuitionen om vad som är rättvist i det enskilda fallet är myndighetsutövning. För handläggaren som ska tillämpa riksdagens beslut motsvaras de allmänna principerna av lagtexter. Dessa bygger, i bästa fall, på en abstraktion av verkligheten i vilken politikerna sökt en avvägning mellan önskvärda principer. I den rena myndighetsutövningen finns ingen direkt motsvarighet till den moraliska intuitionen. För att så att säga "operationalisera" lagtext finns det två vägar för den enskilde handläggaren: Antingen tillgriper han/hon sin egen personliga intuition, eller så strävar han/hon efter att genom sitt förnuft ersätta den med en motsvarighet byggd på lagtext, förarbeten med mera. Gör handläggaren inte det kan det gå dithän att han/hon lär sig att inom ramen för lagens formalia skapa största möjliga utrymme för sin

personliga intuition. Resultatet blir en tillämpning som inte bygger på största möjliga förståelse för lagstiftarens intentioner. Handläggaren har alltså att välja mellan att använda en personlig, känslomässig intuition eller en rationell regelintuition. Är det då ett problem om man som handläggare använder sig av personlig intuition och inte regelintuition? Ur lagstiftarens perspektiv är det förstås ett problem om lagen inte tillämpas optimalt i enlighet med dess syfte. Bland allmänheten ser många kanske rentav gärna att en lag som uppfattas som orättvis mjukas upp av lite ”sunt förnuft” enligt handläggares personliga intuition. Detta oavsett om det innebär en avsevärd spridning i utfallet av tillämpningen av lagen. Kanske det rentav är vars och ens mänskliga plikt att göra så som man anser är moraliskt rätt? Exempelvis Sartres tankegods om individens ansvar kan åberopas för att som handläggare agera efter sin personliga intuition i stället för regelintuitionen. Ett moraliskt ställningstagandes riktighet kan inte objektivt bevisas. Det torde vara ett argument för att konsekvent följa vad den politiska majoriteten beslutat via regelintuitionen. Detta givet att det teoretiskt sett är större risk att en enskild handläggares personliga intuition ”objektivt” är moraliskt felaktigt än att utfallet av den politiska majoriteten är felaktigt. Finns det då ingen situation när den personliga intuitionen hos handläggaren är bättre än regelintuitionen? I enstaka fall torde det vara så. Kanske fungerar handläggarnas val mellan regelintuition och personlig intuition som ett bidrag till den maktindelning som uppdelningen mellan lagstiftande och tillämpande makt utgör. För att travestera Kant: ”Inget är enbart gott, förutom den goda viljan.”

Esbjörn Åkesson

Postens verkställande direktör har i sin besvikelse och maktlöshet uttalat följande: ”Vi är skickligast i världen på att dela ut post men det budskapet har vi inte lyckats få ut till den breda massan” (DN 26/2 -07). Varför inte skicka ett vykort?

MAURIN OCH RUSSELLS REGRESS

I den nyligen utkomna festskriften till Wlodek Rabinowicz (e-publicerad 2007.01.14 på www.fil.lu.se/HommageaWlodek) diskuterar Anna-Sofia Maurin i sin uppsats ”Infinite Regress – Virtue or Vice?” skillnaden mellan goda ändamålsenliga (”virtuous”) och onda (”vicious”) oändliga regresser. Hon gör flera intressanta iakttagelser och påpekanden, men också ett

klart misstag i ett av sina exempel. Bertrand Russell hävdade på ett tidigt stadium att man med hjälp av ett regressargument kan bevisa existensen av åtminstone ett universale: exakt likhet. Anna-Sofia anser att han har fel, men hennes åsikt grundar sig i den nämnda uppsatsen på en speciell typ av förbiseende. Låt mig förklara, men först säga att jag är precis lika övertygad som Anna-Sofia om att det i världen finns troper (egenskapsmoment, kvalitetsinstanser, eller vad man vill kalla dem). Men till skillnad från henne är jag ända sedan jag först läste Russells *Filosofins problem* också övertygad om att det finns universalia. Jag tillhör den lilla grupp av ontologer som anser att det är nödvändigt att postulera existensen av både troper och universalia, medan Anna-Sofia i sin avhandling *If Tropes* (2002) nöjer sig med att diskutera en värld bestående enbart av troper.

Russells argument är till för att visa att den som postulerar troper också – för att undvika en ond oändlig regress – måste postulera universalet *exakt likhet*. Viktigt för detta argument, men sällan påtalat explicit, är att man måste starta med minst tre exakt lika troper, inte bara med två, som Anna-Sofia gör. I sociologi är det en gammal sanning att en grupp på tre personer kan uppvisa beteenden som radikalt avviker från vad som är möjligt i en dyad. Den sanningen har en motsvarighet i ontologin. Om man har enbart två exakt lika troper, a och b , så uppstår ingen ond oändlig regress om man vill försöka förklara likheten ifråga som helt konstituerad av likhetsklassen av a och b . För att skapa den klassen räcker det med att postulera en enda *likhetstrop*, den mellan a och b . Men det förhåller sig helt annorlunda när man på samma sätt ska försöka förklara exakt likhet mellan tre exakt lika troper, a , b och c . Då blir det så här:

mellan a och b finns likhetstropen $I_1(a,b)$

mellan a och c finns likhetstropen $I_1(a,c)$

mellan b och c finns likhetstropen $I_1(b,c)$.

Men för att verkligen få ihop a , b och c till en naturligt given egenskapsklass räcker inte detta. Eftersom de tre likhetstroperna är helt disparata entiteter kan de s.a.s. inte av sig själva förena sig själva. Man kan då försöka använda en andra ordningens likhetstrop och hävda att:

mellan likhetstropen $I_1(a,b)$ och likhetstropen $I_1(a,c)$ finns likhetstropen $I_2(ab,ac)$

mellan likhetstropen $I_1(a,b)$ och likhetstropen $I_1(b,c)$ finns likhetstropen $I_2(ab,bc)$,

mellan likhetstropen $I_1(a,c)$ och likhetstropen $I_1(b,c)$ finns likhetstropen $I_2(ac,bc)$.

Men nu uppträder det gamla enhetsproblemet på nytt. Vad förenar här de tre helt disparata likhetstroperna $l_2(x,y)$? Återigen krävs *tre* nya likhetstropor, $l_3(x,y)$, och detta antal kommer att krävas på vilken nivå i regressen man än befinner sig. Ingen konvergens uppträder. Den enhet hos a , b och c som ska förklaras ("the trigger" i Anna-Sofias terminologi) är beroende av enheten hos de tre l_1 , vilken i sin tur är beroende av enheten hos de tre l_2 , osv i all oändlighet; dvs. den första enheten är för sin verkliga (aktuella) existens beroende av den aktuella existensen av alla de oändligt många nivåerna av likhetstropor i regressen. Regressen har precis den felaktiga "direction of dependence" som enligt Anna-Sofia kännetecknar alla onda oändliga regresser. Russell har rätt: den som accepterar existensen av tropor måste av logiska skäl också acceptera existensen av relations-universalet exakt likhet.

Ingvar Johansson

VALFRIHET I EN DETERMINERAD VÄRLD

Den filosofiska diskussionen angående valfrihet eller fri vilja framställs ibland som angelägen för att den anses ha inverkan på vårt sätt att se på ansvar och på vår eventuella känsla av uppgivenhet inför historiens gång. I viss mån gäller det även Idag-artikeln i *SvD* 2006-09-12 om determinism och valfrihet baserad på en intervju av Lars Bergström. I artikeln återges bland annat Bergströms förklaring av hur vi kan vara motiverade att handla och hur vi kan anse det vara rimligt att klandra de man anser ha handlat dåligt trots att "framtiden är oundviklig".

Det jag saknar i artikeln (liksom i många andra diskussioner om fri vilja) är erkännandet av hur det för individen i en valsituation är fritt att välja trots att valet kan vara determinerat. Valet kan till och med sägas vara determinerat just genom att avgöras av den väljande individen.

Men fokus på vilken handling som i slutändan väljs kan valet sägas vara determinerat genom att den väljande individen ses som en produkt av arv och miljö. Om man därtill vill lägga en slumpfaktor eller inte tycks inte spela någon roll för vår syn på viljans frihet. Enligt denna deterministiska bild är det faktorer utanför den väljande individen som avgör valet.

Med ett annat perspektiv är det i valsituationen, när den väljande individen gör sitt val, som arv och miljö opererar. Individen har kanhända determinerats till det den är, men när den väl kommit till valsituationen är det just genom att individen gör sitt val som arv, miljö och vad det kan vara, utmynnar i en handling. På just detta sätt är det individen i valsituationen som gör valet.

Med detta synsätt behöver vi inte känna oss handlingsförlamade på grund av en föreställning om att våra val inte spelar någon roll. Det är heller inte orimligt att man klandrar individer för val man anser vara dåliga. Man kan till och med avkräva dem visst ansvar för sina handlingar. Eftersom det är de föreställningar och önskemål som individen förvärvat som gör den till just den individen och som utmynnar i individens val, kan man hävda att individen inte är fångad utan fri i sina val och i sin vilja.

På detta sätt kan således determinismen förenas med en valfrihet i den bemärkelse som är betydelsefull för funderingar om ansvar och motivation. Om vi dessutom har mer långtgående frihet eller inte är en annan fråga som inte tycks vara angelägen att avgöra på samma grund som frågan som här behandlats.

Reidar Edvinsson, Juris Doktor, Uppsala Universitet

Medarbetare i detta nummer: Anders Bartonek är doktorand i filosofi på Södertörns högskola, Per Bauhn är professor i praktisk filosofi vid Högskolan i Kalmar, Lars Bergström är redaktör för denna tidskrift, Anders Hansson är fil. mag. i praktisk filosofi i Stockholm, Thorsten Johansson är fil. dr. i teoretisk filosofi i Uppsala, Per Lindström är professor emeritus i logik i Göteborg och Hans Teke teoretisk filosof och gymnasielärare i Tranås.